

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLVII. évfolyam.

Március—Április.

2. füzet.

Jézus, az isten fia.

Irta: Gálfi Lőrinc.

A Jézus öntudatának vizsgálásánál, tanításának és teológiájának megértésénél rendkívül nagyfontosságú s a keresztény gondolkozásra és vallásos életre elhatározó befolyású az a fogalomkör, mely a Jézus istenfiúságával áll kapcsolatban. Az egyháznak századokon keresztül folyt vitái, a multban kialakult dogmai felfogása, meghasonlása, sőt jövő alakulása is, mind a Jézus istenfiúságának kérdése körül forognak. Az egyházi hatalom, művészet és kultusz is mindig e fogalomban kereste forrását és magyarázatát. Ott találjuk e kérdést már nemcsak az egyház kezdő kialakulásánál és az evangéliumok forrásainál, hanem a Jézus kiválasztott tanítványainak, sőt magának Jézusnak is gondolatvilágában és ott találjuk a huszadik század vallásos gondolkozói lelkében is, kik magyarázatát akarják adni annak, hogy Jézus magát isten fiának tartotta-e s ha igen, milyen értelemben tartotta annak.

De elsőrendű kérdés ez a szabadelvű teológiában is, mely mindinkább magáénak vallja a tudományos megértés eszközeit, azokat a módszereket, melyeket a tudomány más ágainál is megbízhatóknak ismer el és nem keres felfoghatatlan misztériumokat a földi jelenségekben, szeszélyes következetlenségeket a természetben és világegyetemben, hanem örök és változhatatlan törvényeket, amelyek az isten tökéletességével ellentétbe nem jöhetnek.

A Jézus istenfiúságának kérdését az újtestamentum íróinál már meglehetősen előre haladott állapotban találjuk meg. Még a Márk evangéliuma is, melyet általában a legkorábbi evangéliumnak tartanak, Jézust már erős meggyőződéssel tartja az isten fiának s az ő életét és tanításait ebben a meggyőződésben írja le, így kezdvén a maga művét: A Jézus Krisztus, az *isten fia* evangéliumának kez-

de. Ezt a meggyőződését nem is tünteti fel újnak, nem igyekszik indokolni és bebizonyítani, hanem egyszerűen csak elbeszéli kezdetétől végéig, vagyis a Jézus fellépésétől mennybemenetelig. Ez a meggyőződés vonul végig az összes újtestamentumi iratokon és nyer kifejezést is minden alkalommal, ahol csak lehetséges. Az értelem pedig, melyben e meggyőződést hirdetik, leginkább az, hogy Jézus azért az isten fia, mert azonos a zsidóknak megígért Messiással, tehát a Dávid fia is és a zsidóknak felkent királya, Χριστός. Ez eredeti jelentése az istenfia kifejezésnek kétségen kívül módosult a páli levelekben, amelyek Jézust inkább lelki és erkölcsi Messiásnak tüntetik fel, ki nemcsak a zsidókért, hanem a pogányokért is jött a világra. Ismét más módosulást találunk a negyedik evangéliumban, mely a zsidó Messiást azonosítja a görög metafizikai gondolkozás Logosával, ki kezdetben istennél vala és isten vala (1.,), ki által lett minden, ki az égből szállott le (1.₃₂), ki testté lett (1.₁₄) s kiről János bizonyoságot tesz (1.₃₃—₃₉), hogy ez az isten fia s ki ismét felmegy a mennybe (3.₁₃).

A teológiának, mint tudománynak és nem misztériumnak, az a feladata, hogy meghatározza azt az értelmet, amelyet Jézus maga tulajdonított az ő istenfiúságának és érthetővé tegye azt az öntudatot, amellyel ő e fogalom iránt volt. Céлом épen az, hogy az evangéliumokban Jézusról fenmaradt adatok alapján a teológiának ezen kérdésével foglalkozzam.

Mindenek előtt feltűnő jelenség, hogy a Jézus által használt, avagy csak neki tulajdonított kifejezésekben is, sehol sem találjuk azt, hogy Jézus magát az isten fiának nevezte volna. Ő magát, mondhatjuk, rendszeresen és szereplése utolsó évében, mely időből legtöbb mondása maradt fenn az evangéliumokban, már teljes megszokottsággal mindig az *ember fiának* nevezi. E kifejezést még a negyedik evangéliumban is 12-szer találjuk meg a Jézus mondásai között, míg Márknál már 14-szer, Lukácsnál 25-ször és Máténál 30-szor. Sőt sok esetben épen az egyszerű „én“ névmás helyett is Jézus az „ember fia“ kifejezést teszi.

A keresztény egyházban kialakult dogmai felfogás nagy fáradtsággal törekedett annak bebizonyítására, hogy Jézus maga is földi szereplése idejében magát isten fiának nevezte, azonban a szinoptikus evangéliumok fenmaradt tudósításai e törekvést nemcsak nem segítették, hanem mindinkább terjesztik azt a meggyőződést, hogy e nevet csak mások ragasztották Jézusra, ő azonban mindig igye-

kezett azt magáról elhárítani s magát csak az ember fiának, az emberi érdekek szolgájának tüntetni fel. A Jézus istenfiúságának legbuzgóbb hirdetői is kénytelenek a valóság előtt meghajolva elismerni, hogy Jézus a meglevő tudósításokban magát sehol isten fiának nem nevezi. Két helyet mégis találnak, melyekről azt állítják, hogy azokban Jézus magát isten fiának tekintette, bár nem nevezte annak.

Az egyik hely a Máté 11.₂₇, melyben Jézus az istent „az én atyám“-nak nevezi és azt mondja, hogy senki sem ismeri a fiút, csak az atya, az atyát sem ismeri senki, csak a fiú és akinek a fiú akarja megjelenteni (v. ö. Lk. 10.₂₂). E hely összefüggése úgy Mt.-nál, mint Lk.-nál nyilván azt mutatja, hogy Jézus épen emberi öntudatában ad hálát istennek, hogy előtte kijelentette magát olyan alakban, amint azt mások előtt még nem tette. E kegyes és vallásos hálaadás tisztán emberi öntudatot hirdet, amely szerint isten az embereknek atyja s az emberek istennek gyermekei, ha hozzá hasonlókká lesznek és az ő akaratával megegyező életet folytatnak. Ez értelemben mihelyt a fiú megjelenteti valakinek az atyát s az megismeri őt és tiszta szívú lesz, vagy csak békességre igyekezik, azonnal ilyen isten fiává lesz. (V. ö. Mt. 5.₈₋₉; Lk. 6.₃₅₋₃₆).

A másik hely a Márk 13.₃₂. Itt egészen eschatologiai környezetben Jézus a világ végéről, a föld és az ég elmulásáról beszél és azt mondja, hogy ennek az idejéről „senki sem tud, sem az égben az angyalok, sem a fiú, hanem csak az atya“. — A fiú itt mindenesetre Jézus, de épen nagy ellentétben az atyával, mert nem tudja azt, amit az atya tud. Vagyis korlátolt emberi tudású fiú és nem az, aki mindent tud, hanem csak azért fiú, mert az isten akaratával megegyező erkölcsi életet él.

Más két hely is van, amelyekben Jézus magát az isten fiának tünteti fel, bár ezekben, mint példázatokban, csak képletesen teszi. Ezek a Márk 12.₁ s következő és a Máté 22.₂ s következő versei. Az első a szőlősgazdáról szóló példázat, amelyben a gazda Jahweh, a szőlőskert pedig a zsidó nemzet. A gazda egymás után küldte el az ő szolgálóit, a prófétákat, hogy kapjon a munkásoktól a nagy gonddal berendezett szőlő gyümölcséből; de a munkások megverték, kövel megdobálták, fejét betörték és gyalázattal illetve visszaküldötték őket, sőt némelyiköket meg is ölték. Végül egyetlen fiát küldé a gazda, de a munkások ezt is megölték, hogy az örökségen osztozkodjanak ők. Kétségtelen, hogy az egyetlen fiú itt is

Jézus. De azt már nem lehet kétségtelennek mondani, hogy itt Jézus más értelemben mondja magát az isten fiának, mint amely értelemben magát prófétának és az ember fiának tartotta, kinek sokat kell szenvednie és megöletnie (Mk. 9.₃₁). Sőt bár a képletes beszéd megkülönbözteti a szolgákat az egyetlen fiútól, vagyis a prófétákat Jézustól, csak betűhöz való ragaszkodás állíthatja, hogy Jézus itt nem azt hirdeti, hogy az ő szerepe, feladata és hivatása éppen az volt, mint az előtte élt prófétáké t. i., hogy vigyen isten elé Izrael szőlőjéből istent megillető gyümölcsöt vagyis mutasson fel benne istennek tetsző erkölcsi életet.

A Máténál levő példázat sem visz minket ennél tovább s valószínűleg nem is származott Jézustól, hanem csak a Luk. 14.₁₆-ban leírt nagy vacsorának elváltoztatott alakja. E példázatban, mely a király fiának menyegzőjéről szól, a király szintén Jahweh, a fia, ki menyegzőjét tartja, a Messiás, a lakoma, melyet a király készített, a Messiás által alapított istenországa és az első sorban meghívott vendégek a zsidók. A szövegben a fiú vagy Messiás ismét Jézus, de csak abban az erkölcsi értelemben, amilyenben ő az istenországot megalapította. (Lásd erről Ker. Magv. 1911. 5. füz. 271—273 lapjait).

Tulajdonképen tehát Jézus magát a szinoptikus evangéliumokban sehol sem nevezi szószerint isten fiának. A fennebbi négy hely is csak azt a jelentést hordozza magában, amellyel Jézus magát ember fiának hirdette s elenyésző csekély szám az ember fia kifejezés gyakori használatával szemben. Még abban az esetben is, ha Jézus nevezte magát valamikor isten fiának, úgy látszik hogy e kifejezést csak ritkán használta, sőt nagy valószínűséggel éppen elkerülte.

Annál gyakrabban nevezik Jézust mások isten fiának. Mindhárom szinoptikus szerint, mikor Keresztelő János Jézust megkeresztelte, szózat hallatszott az égből: „Te vagy az én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm“ (Mk. 1.₁₁; Lk. 3.₂₂; Mt. 3.₁₇). A Jézus elváltozásakor a felhőből szózat hallatszott: „Ez az én szerelmes fiam, őt hallgassátok“ (Mk. 9.₈; Lk. 9.₃₅; Mt. 17.₅). E természetfölötti vagy isteni hangok minden valószínűség szerint sohasem hangzottak el és csak a Jézus személye körül keletkezett legendák meséiben voltak meg. De különös jelentést e szózatok nem is rejtenek magukban, mert jelentésük csak annyi, hogy Jézus azért isten fia, mert az isten szereti őt. Ebben az értelemben isten

fia volt az ótestamentumi teológiában a zsidó nemzet is. Isten fiai voltak a kiválasztott nép királyai is és isten fia volt különösen az eljövendő Messiás; de mind nem természetfölötti módon, hanem mint természeti lények.

Valamivel nehezebb kérdés merül fel a sátán szavainál, ki a Jézus megkísértésében őt szintén isten fiának nevezi, legalább feltételesen: „ha isten fia vagy, mond e kőnek, hogy változzék kenyérré“ (Lk. 4.₃; Mt. 4.₃). A kísértő tehát nem hiszi, hogy Jézus isten fia természetfölötti értelemben és annak bebizonyítását kívánja tőle a természet törvényeinek önkényes megváltoztatása által. E kísértést való történetnek nem tarthatjuk, hanem csak mithosznak, mely az evangéliumok keletkezése idejében a Jézus személye körül már meg volt.

A Gadarenusok tartományában mindhárom evangélium szerint Jézus különös ördögűzést végzett. Több ördögöt űzött ki egy emberből, vagy Mt. szerint kettőből és ezek megkérték Jézust, hogy mehessenek egy ott levő disznónyájba. Ezek is Jézust isten fiának nevezték (Mk. 5.;; Lk. 8.₂₈; Mt. 8.₂₉). Itt is az isten fiának különös jelentése van, valószínűleg a csodatevő Messiás, kinek az ördögök is engedelmessé válnak. Ez a fántásztikus mese nagyobb figyelmet már nem érdemel s legfeljebb azt mutatja, hogy milyen babonás és hiszékeny volt a kor, amelyben e történet hitre számíthatott.

A Máté evangéliumában le van írva, hogy egy alkalommal Péter azt kívánta Jézustól, hogy ő a vizen járhatson. Jézus ezt neki meg is engedte és akik az esetet látták, leborultak Jézus előtt és ezt mondták: „Bizony isten fia vagy!“ Ez eset csak Máténál van leírva s magában véve hihetetlen költemény.

A Caesarea Filippiben történt jelenetnél a Péter vallomása a Máté szövege szerint (16.₁₆) ez volt: „Te vagy a Krisztus, az élő istennek fia“. Márk és Lukács e történet leírásánál az „isten fia“ kifejezést nem használja s az egész történetet rövidebb és megbízhatóbb alakban írja le, úgyhogy a Máté szövege ezekkel szemben nem tekinthető hiteles tudósításnak.

A többi helyeken, ahol még Jézust isten fiának nevezik, mind az ő ellenségei nevezik annak. Így vallatásánál a főpap kérde tőle: „Te vagy-e a Krisztus, az áldott isten fia?“ (Mk. 14.₆₂ v. ö. Mt. 26.₆₃). És Jézus ezt felelte: „Én vagyok. És meglátjátok majd az embernek fiát ülni a hatalomnak jobbján és eljöni az ég felhőivel“.

A keresztfánál a tömeg a Máté szövege szerint ezt mondta Jézusnak: „Ha isten fia vagy, szállj le a keresztről“ (27.⁴⁰). Márk és Lukács azonban a megfelelő helyeken más nevet adnak Jézusnak és a „zsidók királyá“-nak mondják (Mt. 15.³² és Lk. 23.³⁷). A százados, ki a keresztnél őrizte Jézust a Márk és a Máté leírása szerint a Jézus halála után azt a megjegyzést tette, hogy „bizony ez az ember isten fia vala“ (Mk. 15.³⁹; Mt. 27.⁵⁴). Lukács e helyen azt mondja, hogy a százados megjegyzése ez volt: „Bizony ez ember igaz vala“ (23.⁴⁷).

Ezek az összes helyek, amelyekben az „isten fia“ kifejezés a szinoptikus evangéliumokban előfordul. Jellemző tehát, hogy e kifejezés nem az ő tanításaiban fordul elő, hanem azokban a csodás történetekben, amelyeket a képzelet egy későbbi korban kötött össze a Jézus személyével. Egyetlen kivétel e tekintetben tán a főpap kérdése a vallatásnál. E helyek mindenike feltételezi, hogy az isten fiának a természet törvényeivel ellenkező és azokon felülálló cselekedeteket kell végrehajtania. Itt tehát nem arról az isten fiúságról van szó, amelyet Jézus tanított s amelyet minden ember megszerezhet magának, ha az atya akaratával megegyező életet folytat, ha békességre törekszik (Mt. 5.⁹), vagy szereti még ellenségét is (Mt. 5.⁴⁵; Lk. 6.³⁵); hanem a csodákat tevő, mindenható és legalább is emberi tudást felülmuló istenfiúságról, amilyenek a Jézus kora az eljövendő Messiást vagy Krisztust hitte s akiről azt hirdette, hogy a világ nagy hatalmait is meg tudja dönteni. Nem egy helyen egyenesen meg is van mondva, hogy e Krisztus és az isten fia egy és ugyanaz. Így a Péter vallomásában Máténál és a főpap kérdésében Márknál az „isten fia“ csak hátul levő jelzőnek, appozíciónak van téve a Krisztus mellé. A Gadarénusok ördögei szintén csak appozíciónak teszik a Jézus után. A sokkal valószínűbbnek látszó és megtörtént eseményeknek tekinthető leírásokban Jézus az „isten fia“ kifejezésnek e második jelentésével egészen ellenkező dolgokat cselekszik és ellenkező szavakat használ. A keresztfán ellenségeiért imádkozik, kik nem tudják, hogy mit cselekesznek és szavai ezek: „Én istenem, én istenem, miért hagyál el engemet?“

Az az ellentét, amely Jézusnak, mint isten fiának, csodái és Jézusnak, mint ember fiának, fenmaradt mondásai között meg van, semmiképen sem egyenlíthető ki. Vagy a csodáknak kell eltűnniök egészen, vagy Jézusnak legszebb tanításait és erkölcsi elveit kell

félretennünk, mint értéktelen és csak a Jézus életírói által költött eszméket. A főpapok és írástudók állítása teljesen igaz és emberileg helyes, midőn azt állítják Jézusról, hogy „másokat megtartott, magát nem bírja megtartani“ (Mk. 15.₃₁). Aki tud sétálni a tengeren, tud halottakat feltámasztani, vizet borrá változtatni, kenyereket és halakat megszáporítani: annak a keresztről is le kell szállania, ha annak szenvedései neki nem tetszenek s ha ő imádkozik, hogy muljék el e pohár tőle. Így jogos a főpapok és írástudók követelése is, hogy „a Krisztus, a zsidók királya, szálljon le most a keresztről, hogy lássuk és higyjünk (Mk 15.₃₂). Nem elég állítani, hogy Jézus itt ezt a csodát tette, amott meg azt, hanem neki itt is meg kellett volna mutatnia nyíltan és egyenesen, hogy ő fölötte áll az embereknek és a természet törvényeinek, mert rajta semmi erőszak nem tud diadalmat nyerni. A Jézus követőinek tudatában e követelés jogosultsága mindig megvolt s igyekeztek is e követelésnek eleget tenni a lehetőség szerint. Azt állították Jézusról, hogy neki valamely végzet következtében meg kellett halnia, de azért ismét feltámadott s ez által be is bizonyította a maga csodás hatalmát és istenfiúságát. Azonban ez állítások csak azok számára bizonyítékok, akik azokat ilyeneknek el tudják fogadni. Teljes bizonyíték lett volna szükséges és helyes ez alkalommal. Ez pedig csak az lett volna, ha Jézus leszáll a keresztről sértetlenül, vagy oda fel sem tudják tenni, ha a katonák százai sem elegendők az ő elfogására és semmi emberi találmány az ő megfeszítésére. Így azonban, ha el is fogadjuk mindazt, amit az ő tanítványai, életírói, követői, zsinatok, egyházi atyák és pápák a Jézus istenfiúságáról valaha állítottak, az emberiség mindig olyan kétségben marad, mint amilyenben a főpapok és írástudók voltak a keresztnél. Mert ez állítások bármilyen tekintélyesek, a valóság meggyőző erejével sohasem hatnak az értelemre. Sőt a természeti törvények bővebb megismerése, Isten útjainak és eljárásának a világtörténelem más korszakaiban is tapasztalt módja éppen az ellenkezőről győzik meg az emberiséget, t. i. arról, hogy Jézus nem volt és nem lehetett e csodás értelemben az isten fia, amelyet az evangéliumi írók és az egyház e kifejezéshez fűzött.

Ha tehát Jézus számára az „isten fia“ kifejezés jelentett valamit és ő magát valaha annak tekintette, az nem abban az értelemben volt, amelyet kortársai, az evangélium írói és még később az egyház e kifejezésnek tulajdonítottak, hanem abban a lelki és

erkölcsi értelemben, amelynek a csodák véghezviteléhez, a természeti törvények felüggesztéséhez és megsértéséhez semmi köze nincs. Ez értelemben Jézus, mint isten fia, egy az atyával, ismeri őt úgy, mint senki más nem és vele meghitt, bizalmas viszonyban van. Azonban ez nem a metafizikai egylényegűséget jelenti, hanem csak az etikai hasonlóságot, mely az isten és az ember fia között is lehetséges. Jézus sehol sem állítja, hogy ő más viszonyban van az atyával, mint az isten országának többi tagjai. Csak az az emberi gyarlóság, amely mindenképen előnyhöz akar jutni más ember fölött, sugalta azt a gondolatot, hogy az erkölcsi istenországban is a földi társadaloméhoz hasonló rangfokozatokat állítson fel és abban helytartóvá tegye Jézust. E gondolkozási mód csakugyan megvolt a Jézus idejében, sőt minden valószínűség szerint még a tanítványok között is. Mindhárom szinoptikus evangélium szerint a tanítványok magok is igyekeztek arra, hogy egyik a másik elé kerüljön az istenországában. Márk szerint (10.³⁵) Jakab és János, a Zebedeus fiai, Máté szerint (20.²⁰) tán inkább ezeknek az anyja, azt kívánták Jézustól, hogy ők mindkétfelől az első helyen legyenek Jézus mellett az istenországában, melyet ők egy nagy közebédnek tekintettek Jézussal az asztalfőn. A történet leírása egészben tán nem épen a valóságot tünteti fel, de a lényegét kifejezi, mely szerint e tanítványok nem tudták, hogy mit kérnek (Mt. 20.²²; Mk. 10.³⁸). Milyen óriási különbség van e jelenetnél a Jézus erkölcsi nagysága és legalább e két tanítvány gyarlósága között! Jézus, aki máskor is azt mondotta, hogy „tanuljátok meg tőlem, hogy én szelid és alázatos szívű vagyok“, itt keserűen tapasztalhatta, hogy tanítványai még mindig távol vannak tőle. Az önző Zebedeus fiaknak kijelentette, hogy „az én jobb és bal kezem felől való ülést *nem az én dolgom* megadni, hanem azoké lesz az, akiknek elkészítettet“. Mikor pedig a másik tíz tanítvány kezdett haragudni Jakabra és Jánosra, Jézus magához szólítván őket, mondá nekik: Tudjátok, hogy azok, akik a pogányok között fejedelmeknek tartatnak, uralkodnak fölöttük és az ő nagyjaik hatalmaskodnak rajtuk. De nem így lesz közöttetek. Hanem, aki nagy akar lenni közöttetek, az legyen a ti szolgátok. És aki közületek első akar lenni, mindenkinek szolgája legyen. Mert az embernek fia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és adja az ő életét váltságul sokakért (Mk. 10.^{43—45}).

E tanításokat nem tekinthetjük épen szószerint Jézustól szár-

mazottaknak, mert a későbbi kor ezekre is reá üthette a maga bélyegét. Így az utolsó szavak különösen dogmatikus színezetűek és ex eventu következtetéseknek kell tartanunk. De a két evangélium összehangzó leírása mégis valószínűvé teszi, hogy e tanítások lényege Jézustól származott, még pedig a Zebedeus fiainak nagyra-törő önzése miatt. És itt látszik meg leghívebben, hogy milyen volt a különbség a között a Messiás között, amelyet a tanítványok vártak és a között, amelynek Jézus magát tartotta. Ez utóbbi az ember fia, ki szolgálni akar az embernek és az istennek: az előbbi pedig az Isten fia, kitől azt várták, hogy uralkodjék és méltóságokat osztogasson az isten országában is. Jézus megmagyarázza a tanítványoknak s e magyarázatot már a Lukács evangéliuma is ismeri (22.²⁸), hogy az általa alapított vagy alapítandó erkölcsi birodalomban nem úgy van, vagy lesz, mint a világi birodalmakban, hol királyok uralkodnak és nagy hivatalnokok hatalmaskodnak s a Lk. éles megjegyzése szerint, mely Jézustól is származhatott, *még jóltevőknek is hivatnak*; hanem a legnagyobb olyan, mint a legkisebb, azaz teljesen egyenlők és aki fő, mint aki szolgál és aki nagy akar lenni, az legyen a mások szolgája, aki pedig épen első akar lenni, az legyen mindenkinek szolgája.

A Jézus istenfiuságánál vagy messiásságánál tehát nem valamely ókori, babonás hit beteljesüléséről, az istenség deisztikus megnyilatkozásáról, csodás azaz természetfölötti beavatkozásról van szó, hanem a világ theisztikus felfogásának egy tünetnyéről, egy jelenségről a Jézus öntudatában, az erkölcsi világrendről, az emberiségnek örökös, nagy kérdéséről, amely modern társadalmunkat épen úgy, vagy még jobban érdekli, mint a Jézus korát. Jézus, legalább az ő hite és meggyőződése szerint, ezt az örökös nagy kérdést oldotta meg az Isten országának megalapításával. Ezért hihette és vallhatta és vallotta is, hogy ő az istennek fia, az igazi Messiás, ki minden más Messiásnak az elküldését fölöslegessé teszi az emberiség számára. Sőt meggyőződése szerint őt isten épen azért küldötte, hogy ő legyen ez erkölcsi világ Messiása.

Jézus egyes cselekedeteinek és valódiaknak tekinthető mondásainak idejét és pontos sorrendjét ma már nem tudjuk megállapítani. Semmiképen sem gondolhatjuk el, hogy hite és felfogása minden egyes dologról egy és ugyanaz volt életének végeig, hacsak az ő öntudatát nem gondoljuk egészen másnak, mint amilyenről mi fogalmat tudunk alkotni. Ez esetben azonban a tudományos teológiának hozzá semmi köze nem lehet. Azonban az evangéliumok

által neki tulajdonított cselekedetek egy része és különösen a neki tulajdonított mondások a teológusok javarészét arról győzték meg, hogy az ő öntudata teljesen emberi volt. A kor műveltségének és tudományának színvonalán álló teológusok ma már csaknem kivétel nélkül ennek a nézetnek hódolnak s a legutolsó emberöltő nem is tartja teológiának azt, amely a Jézus öntudatában az emberinél többet tételez fel. Ez emberi öntudatnak azonban korunk tudományossága sokkal nagyobb fontosságot tulajdonít, mint amekkorát a megelőző korok tulajdonítottak. Olyannak tekinti azt, mint amely a csupa természetű létet felülmulja, áthatja és az embert a lelki világ középpontjával, az istennel köti össze.

Jézusnál is ez emberi öntudat épen úgy, mint más embernél, a tapasztalatok összességétől volt feltételezve. Hogy fellépése előtt milyen lehetett, arról csak a fellépése utáni tetteiből és mondasáiból, amelyek esetleg fenmaradtak, alkothatunk magunknak némely halvány fogalmat. Ilyen célt szolgáló kísérleteknek kell tekintenünk mindazokat a legendás és mithikus történeteket, amelyeket a Jézus születéséről és gyermekkoráról a későbbi kor költött. A gyermekkori vitatkozás a papokkal, a megkeresztelkedés és megkísértés történetei ezeknél csak annyiban állanak közelebb a valódisághoz, hogy ezekről már maga Jézus beszélhetett valamint a tanítványoknak, amit a képzelődés később fántásztikus mezbe öltöztetett és kidolgozott. Sokkal fontosabbak ezeknél a fellépés utáni események. Ekkor Jézus már öntudatos célt tűzött ki maga elé. Amit ekkor tett és mondott, azt e cél érdekében tette és mondotta s egész gondolkozása terveinek szolgálatába szegődött.

A teológiának legfontosabb kérdése tehát az, hogy Jézus e fellépése utáni időben mit tett, mit mondott, magát minek tartotta, mit értett az isten országa, az ember fia és. ha magáról ezt az elnevezést is használta, az isten fia kifejezésen. Tett-e csodát ömaga? Állította-e magáról, hogy ő a természet törvényein akarata szerint tud változ'atni? Azonosította-e magát a zsidók által várt Messiással vagy Krisztussal? E tekintetben a tudománynak nincs semmi adata, sem oka, sem joga arra, hogy Jézusban egy minden analógián felülálló öntudatot keressen és tételezzen fel. Arra azonban minden oka és joga megvan, hogy tettei és mondásai mögött, amelyeknek valódiságában kételkedésre okot nem talál, valódi emberi öntudatot állítson. Ha a Jézus valódi tettei és mondasai gyarlók és nem következetesek, vagy azokban nincs erkölcsi

fenség és igazság, avagy minden jó és nemes szándék mellett is csak ámitásra, sikerre és hatalomra számítottak, mint oly sok hamis profétái, akkor kötelessége a tudománynak, hogy ezt kimutassa és felettük napirendre térjen. Ellenben ha bennük egy nagy lélek őszinte megnyilatkozását, megcáfolhatlan és ma is érvényes erkölcsi igazságot és valóságot ismer meg, akkor köteles azokat kellően értékelni, érvényüket elismerni és az emberiség közös kincsévé tenni. És a teológia, mint tudomány, sok vergődés, hosszú és fáradságos munka és kétezer éves tapasztalat után ma már ez utóbbiakat műveli.

Ilyen nézőpontból a Jézus tettei és mondásai egészen más elbírálás alá esnek, mint a régi dogmatikus felfogás idejében. Nem ítéljük azokat többé feltétlenül igazaknak és helyeseknek s amennyiben lehetetlennek is ítéljük, meg nem történtnek is tekintjük. A szüztől való születés, az angyalok éneke, a bölcsek vezetése a csillag által, az égi szózat és a szentlélek alászállása galamb képében a keresztekedésnél, a csodatételek, az ördögökkel való beszélgetések, az átváltozás, a feltámadás és mennybemenetel a tudomány számára megszűntek tényezők lenni s jelentésük legfennebb átvitt értelemben van.

Tett-e Jézus csodákat, vagy általában tudott-e Jézus ilyeneket véghez vinni? E kérdésre a tudomány határozott felelete tagadó. Mindazok a tények, amelyeket az újtestamentum leírásaiból valaha csodáknak tekintettek, vagy nem voltak csodák, vagy téves hiten alapultak, vagy épen ámitáson épültek fel. Ez utóbbit, t. i. az ámitást, Jézusról nagyon kevesen merték még állítani s csak az olyan kishitűség állította és állíthatja, mely nem tudja elhinni, sőt elképzelni sem, hogy ember a maga földi életét képmutatás és hazugság nélkül is le tudja élni.

Egészen más kérdés az, hogy vajjon Jézus maga hitte-e magáról, vagy másról is, hogy csodát tud művelni és művelt is. Hogy mások az ő korában ezt hitték, az egészen bizonyosnak látszik az egykorú irodalomból. Így Jézusnak is e tekintetben lehetett téves az ő felfogása. Erről azonban az evangéliumok tudósításai nem nyújtanak egészen meggyőző bizonyítékot. Az ott leirt csodák egytől-egyig olyanok, hogy nem győzik meg az értelmet a maguk csodás és megtörtént voltáról. A Jézus-magatartása is velük szemben az evangéliumi előadások szerint olyan, amelyből inkább arra tudunk következtetni, hogy neki harcolnia kellett hallgatóinak

felfogásával, mely tőle csodákat követelt. Mindhárom szinoptikus evangéliumnak kitűzött célja, hogy Jézust az isten fiának, a csodákat mivelő Krisztusnak vagy Messiásnak tüntesse fel. De a hagyományban és az általuk használt forrásokban megvolt adatokat még sem tudták annyira átöltöztetni, hogy Jézusnak magának a csodákról táplált nézeteiről tudósításokat és egyenes kijelentéseket ne tartottak volna meg. Az evangéliumok előadása szerint a sokaság csak annyiban hitt Jézusnak, amennyiben az ő tetteit csodásaknak találta. Őt csak azért kereste a tömeg, hogy gyógyításait és ördögűzéseit lássa. Jézus pedig folyton kerüli a csodatevésnek még látszatát is. A sokaság hiszi, hogy ő csodákat tett, szeretne meggyőződni is arról magától Jézustól, hogy e hite nem alapszik tévedésen. De Jézus ilyen nyilatkozatot nem tesz, hanem épen megtiltja a meggyógyítottaknak, hogy az ő tetteiről úgy beszéljenek, mint csodákról (Mk. 44; 7. 6; 8. 20; Mt. 9. 30). Maga az evangéliumi leírás nem egyszer nyíltan kifejti, hogy Jézus az ő csodaitteit tanúk nélkül vitte véghez, sőt igyekezett arra, hogy tanúi ne legyenek (Mk. 5. 37; 7. 33; 8. 23). Miért nem törekedett ő inkább az ő Messiás voltának bebizonyítására, mint épen az ellenkezőre?

Ugyancsak az evangéliumi leírások szerint nemcsak a főpapok és írástudók (Mk. 15. 32), hanem a farizeusok (Mk. 8. 11) és a sadduceusok (Mt. 16. 1) is elégedetlenek voltak a gyógyításokkal, amelyeket bármelyik rabbi is eszközölhetne volna. Nekik olyan csoda kellett, amely a Jézus isteni hatalmát kétségbevonhatlanul bizonyította volna, vagyis, amint Máté ki is fejezi, arra kérték őt, hogy mutasson nekik *mennyei jelt*. A Jézus felelete szerint pedig e gonosz népnek nem adatik jel, hanem ha a Jónás prófétának jele (Mt. 12. 39; 16. 4; Mk. 11. 29—30). És mi volt a Jónás prófétának jele, mely az evangélista szerint épen olyan világos jel volt, mint a borus és veres ég a zivatar kitörésére? Az, amit Lukács nyíltan ki is fejezett, hogy ahol prófétának kell megjelennie, mint Jónásnak a ninivebeliek előtt, hogy az elharapózott gonosszágot ostorozza és az igazságért harcba szálljon a többség ellen, ahol háborúságot szenvednek az igazságért (Mt. 5. 11), ott nem az isten országa, hanem a sátán birodalma van elterjedve, mert nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek (Mk. 2. 17). Az az esetlen magyarázat pedig, melyet Máté e jelhez fűz (12. 40), még csak szóra sem érdemes. Mert miképen Jónás jelül volt a ninivebelieknek, azonképen lesz az embernek fia is e nemzetségnek

(Lk. 11.³⁰). Az az Jézus is, mint Jónás, nem azért jött, hogy az igazakat hívja a megtérésre, hanem a bűnösöket (Mt. 9.¹³. v. ö. 18.¹¹). Lukács szerint Jézus is így beszélt a sokaságnak: Mikor látjátok, hogy napnyugtáról felhő támad, azonnal ezt mondjátok: Záporeső jő; és úgy lesz. És mikor halljátok fújni a déli szelet, ezt mondjátok: Hőség lesz; és úgy lesz. Képmutatók, az égnek és a földnek ábrázatáról tudtok ítéletet tenni? És mi dolog, hogy ti magatoktól is meg nem ítéletek, mi az igaz (12.⁵⁴⁻⁵⁷).

Következetesek-e tehát az evangéliumok leírásai? Leheiséges-e, hogy Jézus megtagadja a csodatevést, a mennyei jelt, de azokat mégis mívelje? Lehetséges-e, hogy ő azokról beszéljen is, nem is, sőt azoknak hirdetését másoknak is megtiltsa? Lehetséges-e, hogy ő csodákkal akarja is, ne is akarja bizonyítani a maga istenfiúságát? Az ilyen eljárásnál nem istenibb-e az ő emberi imája: én istenem, én istenem, miért hagytál el engemet? Ha tehát Jézust a csodatevő Messiásnak, az isten természet fölött álló fiának akarjuk tekinteni, akkor a csodákra vonatkozó fennebbi nézeteit, tetteit és mondásait az evangéliumokból törölnünk kell, mint nem Jézustól származókat s helyettük azokat kell valódiaknak tekintenünk, amelyeket lélektani ismereteinkkel és a természet ismert törvényeivel összhangzásba hozni nem tudunk.

Igaz, hogy Jézus használ néha olyan kifejezéseket is, amelyek látszólag az ő csodatetteire való hivatkozásnak tekinthetők. Ilyen például a Keresztelő János követéinek adott válasza, kik tőle meszerük nevében azt kérdezték, hogy „te vagy-e az, aki eljövendő vala, vagy mást várjunk?” János tehát szintén azt kérdezette, amely kérdéssel oly gyakran találkozunk az evangéliumokban, hogy t. i. Jézus maga mondja meg nyíltan, hogy ő-e a zsidók által várt Messiás. Magának a kérdésnek oly gyakori feltevése az evangéliumokban s annak csodák és ördögi szellemek által történő erőszakos bizonyítása arra vallanak, hogy az evangéliumok írói bár hihették és hirdethették a Jézus természetfölötti istenfiúságát, meggyőződésük nem volt teljes s hogy többet ne mondjunk, maguk is szerettek volna erről teljes meggyőződést szerezni. A Jézus felelete a János kérdésére nem tagadó, de mégsem olyan határozott és egyenes, mint amilyen volt vallatásánál a főpaprak adott válasza. Miért nem mondotta Jézus ez alkalommal: „én vagyok, aki eljövendő vala és mást ne várjatok“. Azért, mert tudva valótlant állítani nem akart. Az ő ítéletében a várt Messiás között és közötté

szédületes nagy különbség volt. Ő nem izenhetette vissza egykori mesterének, hogy ő azonos azzal, akiről János prédikált volt, ki uralkodik, kinek szórólapátja kezében van és megtisztítja szérűjét s ki elől a viperák fajzatainak menekülniök kell. Izenete inkább csak az lehetett volna, hogy ő csak ember fia, ki szelid és aláztos szívű: ki nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak és adja az ő életét is váltságul sokakért; aki hirdeti az isten országának eljövetelét és már némi sikerre is hivatkozhatik. Ezért felel így: „Elmenvén mondjátok meg Jánosnak, amiket láttatok és hallottatok. Hogy a vakok szemeik világát veszik, a sánták járnak, a poklosok megtisztulnak, a siketek hallanak, a halottak feltámadnak, a szegényeknek az evangélium prédikáltatik. És boldog, valaki énbennem meg nem botránkozik“. (Lk. 7.²²⁻²³; v. ö. Mt. 11.³⁻⁶). Vajjon csakugyan az általa végzett csodákra hivatkozik-e Jézus e feleletben, ha az lényegében tőle származott? Határozottan nem. Ő csak hivatkozik az általa elért eredményekre, tanításának céljára és tartalmára és boldognak mondja azt, aki benne meg nem botránkozik. Feleletében a saját, a János és a kortársak vallásos szokása szerint metaforikus kifejezéseket is használ és a prófétára hivatkozik (Ezs. 35.⁵⁻⁶), kinek a szavai az ő felfogása szerint benne és az ő munkája által beteljesednek. Nem testi, hanem lelki vakokról, sántákról, poklosokról, siketokról és halottakról beszél, tehát Jézus az ő feleletében s végül még az ezek meggyógyításánál is nagyobb és szokatlanabb dologról: hogy még a szegények is örömhírt hallanak az ő világfelfogásában. Így felelete a János kérdésre egészen határozott. Ő nem a csodákat mivelő Messiás, hanem a helyes lelki élet vezére. Boldogok tehát azok, akik az ő tanításait megértik és teljes mélységükben értékelni tudják, akik nem azt a hagyományos Messiást várják, akiről a régi próféták jövendöltek s akinek közeli eljöveteléről János is tanított a pusztában; hanem hisznek az isten országának eljövetelében úgy, amiként arról ő tanít, az ember fia, kinek magvetői munkája némely lelkekben már jó talajra is talált és bőséges gyümölcsöket is hozott. Ezért taníthatta Jézus Jánosról azt is, hogy János nagyobb volt minden előtte élt prófétánál, de aki kisebb az isten országában, nagyobb, mint ő (Lk. 7.²⁸; Mt. 11.¹¹).

Mindezek a felsorolt tények merő ellentétben állanak a Jézus kortársainak csodákat kereső várakozásával. Jézus azonban sohasem a maga istenfiuságát tagadja, hanem mindig csak azon általa hamis-

nak ítélt felfogás ellen harcol, mely az isten fiában a természetfölöttit, a csodást kereste. Kétségtelennek látszik azonban, hogy ő magát az isten fiának tartotta abban az értelemben, amelyben másokat is, legalább az isten országának tagjait az isten fiainak mondotta, az istent pedig a maga és az emberek atyjának tekintette. E szoros meghatározás azonban mintha még tágabbra is kinyílnék Jézusnak azon vallomásaiban, melyeket elítéltetése előtt az evangéliumok leírása szerint tett. Ezekben ugyanis már nincs olyan szigorú megkülönböztetéssel a saját maga és a mások által alkotott fogalom iránt az isten fiáról, hanem minden különös fenntartás nélkül bevallja, hogy ő a Krisztus, az Istennek fia. (V. ö. Lk. 22.^{67—71}; Mt. 26.^{63—66}). Ezt vagy azért tette, mert tanítványairól már feltételezte, hogy ezek őt most már helyesen értik, minthogy kellőleg ki voltak oktatta e tekintetben a Caesarea Filippinél történt jelenet után,¹ vagy azért is, mert élete végét közel látván, kisebb megkülönböztetésekre már nem sokat adott. E beismerés azonban semmi tápot nem nyújt arra a feltevésre, hogy Jézus az ő korábbi felfogását megváltoztatta s magát itt már a természetfölötti és csodatevő istenfiának mondotta. A Lukács előadása szerint, mikor megkérdezték tőle, hogy ő e a Krisztus, ezt felelte: „Ha mondom nektek, nem hiszitek. De ha kérdezlek is, nem feleltetek nekem, sem el nem bocsáttok. Mostantól fogva íl az embernek fia az isten hatalmának jobbjá felől.“ Mikor pedig ismét kérdezték: Te vagy tehát az isten fia? Ő így válaszolt: „Ti mondjátok, hogy én vagyok“. E leírás szerint, valamint a Mátéé szerint is, a Jézus elítéltetésének oka épen az a különbség, amely az isten fiáról alkotott felfogásban a Jézus és az ő birái között volt.

Az evangélisták e vallomások leírásába is bevihették és be is vitték a maguk későbbi felfogását s leírásaikat semmiképen sem tekinthetjük a vallomásokról felvett egykorú és hiteles jegyzőkönyveknek. De azért mégsem állíthatjuk róluk egész határozottsággal, hogy a vallomásról nem adnak elég hű képet. Miért ne mondhatta volna maga Jézus is a Lukácsnál levő állítást: Mostantól fogva íl az embernek fia az isten hatalmának jobbjá felől? Ellentétben van-e e mondás Jézusnak más alkalmakkor is kifejezett nézeteivel? Ha neki csak sejtelme is lehetett a reá várakozó üldözésről és esetleges elítéltetésről (v. ö. Lk. 9.⁵⁸; Mt. 8.²⁰; Mk. 9.³¹), úgy

¹ V. ö. Ki volt Jézus. Ker Magv. 9:1. évf. 269 sköv. II.

azt most tisztábban láthatta maga előtt, mint bármikor. Milyen magatartást tanusítson ő ezzel szemben? Maradjon-e következetes önmagához? Vagy tagadja meg eddigi elveit és tanításait, kialakudva kortársainak előítéleteivel? Legyen hűtelen személyes biztonsága és szabadonbocsátatása érdekében a neki és csak neki kijelentett igazsághoz? És hagyja, hogy uralkodjék az elfogultság és vakhit az isten akarata helyett? Azért jelentette-e ki magát az Isten neki, hogy ő véka alá rejtse a neki adott világosságot és földi életét ezen az áron tartsa meg? Így cselekedtek-e az ő elődjei a próféták? Így diadalmaskodtak-e a Makkabeusok? Ilyen ingó nádszál volt-e Keresztelő János? Hiszen ő még tanítványait is arra tanította volt, hogy mindenüket áldozzák föl s életüket se kimélik az isten országáért, e megtalált igaz gyöngyért és elrejtett kincsért (Mt. 13.^{44—45}). A világ folyásának, vagy legalább a lelki életnek általános törvénye az, hogy új élet csak a réginek feláldozásával és megsemmisülésével állhat elő. A magnak el kell rothadnia, hogy gyümölcsöt teremhessen, némely száz annyit, némely hatvan annyit, némely pedig harminc annyit. A prófétáknak, a lelki vezetőknek nem csak az a kiváltság jutott osztályrészükkül, hogy ők a mennyei titkoknak, az isten akaratának első hirdetői legyenek és annak dicsőségét élvezzék, hanem az is, hogy a nekik adott kijelentésért szenvedjenek és haljanak is meg s így tegyenek bizonyosságot az igazságról. Máté szerint Jézus már nemsokára fellépése után így tanított volt: Megkövéredett a népnek szive és füleikkel nehezen hallottak és szemeiket behunyták, hogy valami módon ne lássanak szemeikkel és ne halljanak füleikkel és ne értsenek szívükkel és meg ne térjenek és meg ne gyógyítsam őket (13.¹⁶). Azonban elfogatása és vallatása idejére e tapasztalat még teljesebb tudattá alakult át lelkében. Elítéltetéséről is meglehetett győződve. S mikor ő szembe nézett a halállal és az isten oldalához szegődött, nyíltan állíthatta, hogy mostantól fogva ül az embernek fia az isten hatalmának jobbjá felől.

Sajátságos jelenség, hogy ámbár Jézus úgy a Lukács, mint a Máté leírásában igenlő választ ad az elébe tett kérdésre, azt nem ilyen szavakkal adja: „igen, én vagyok a Krisztus, az istennek fia.“ Ehelyett Lukács szerint így válaszolt: „*ti* mondjátok, hogy én vagyok“, vagy Máté szerint így: „*te* mondad“. Vajjon más jelentést tulajdonított volna-e Jézus az első, a határozott feleletnek, mint azoknak, amelyeket az evangéliumokban találunk? Valószínű-

jeg nem. Azonban az ő szelid és alázatos lelke, mely a messiási várakozások légkörében élt, minden meggyőződése mellett sem ölhette magára a büszkeségnek és dicsekvésnek köntösét. Ő az isten fiának nagy nevét az őt nem értő, sőt kigunyoló tömeg előtt nem akarta említeni összekötetésben az ő akkori megalázott állapotával.

A Máté evangéliuma a Jézus vallomását még azzal is megtoldja, hogy azon mondatához, amelyben állítja, hogy „mostantól fogva látjátok az embernek fiát ülni az isten hatalmas jobbján“, még hozzácsatolja ezt is: „és eljöni az égnek felhőiben“. E hozzátoldás valószínűleg későbbi eredetű, mint a megelőző rész. Lukács e fontos mondást valószínűleg nem hagyta volna el, ha az ő forrásában vagy forrásaiban meg lett volna. E hozzátoldás nyilván a Jézus újramegjelenését viszi be a vallomásba. Bármilyen is volt és lehetett a Jézus eszkatológiai hite, annak a vallomásban fontossága csak annyiban lehetett, hogy a Jézus jelenlegi megalázott állapotát a jövő dicsőségével akarta enyhíteni. Azonban tárgyunkkal e kérdés szoros összefüggésben nem áll s e hosszabb tárgyalást igénylő kérdés érdemleges eldöntését terünk nem engedi meg.

A fennebbi rövid megvizsgálás után is eredményként megállapíthatjuk, hogy Jézus magát a saját külön felfogása szerint, mely kortársaiéval ellenkezett, isten fiának, Messiásnak vagy Krisztusnak tartotta, habár e név használatát épen a hozzáfűzött előítéletek miatt állandóan kerülte. Mások több alkalommal nevezték őt e néven, sőt egyenesen meg is kérdezték tőle, hogy ő-e a várt Messiás. Ő sehol sem tiltakozott ellene, hanem csak hallgatni akart róla e névhez tapadott előítéletes forgalomkör miatt. Az ő felfogásában az isten fia, vagy Messiás, azonos volt az ember fia fogalmával s ő kortársait is ebbe a fogalomkörbe akarta belenevelni. Célja az volt, hogy tanítványai és követői az ő tanításai következtében változtassák meg előítéletes fogalmaikat, azokból vetközzenek ki és beleélvén magukat abba a lelki világba, amelyben ő élt, ismerjék fel maguktól az ember fiának és az isten fiának azonos voltát. Ezt a célt szolgálja a Márk 12.^{35—37}; Lukács 20.^{41—44} és Máté 22.^{41—46}-ban levő szinoptikus tanítás is, mely a farizeusoknak azon előítéletes tanítása ellen szól, hogy a Messiásnak a Dávid magvából valónak kell lennie. Bár e tanítás az előítéletes felfogás ellen szól, még sem azt állítja, hogy Jézus magát nem tartotta a Dávid törzséből származottnak. Még kevésbé állítja ez azt, hogy Jézus itt a maga Messiás voltát akarja bizonyítani, habár nem

származott is a Dávid nemzetségéből. Valószínű, hogy Jézus maga sem tudta magáról, hogy vajjon ő a Dávid nemzetségéből származott-e. Mert ezer, vagy még több éves genealogiáját ő nem tudta olyan könnyen összeállítani, mint a Máté vagy a Lukács szerinti evangéliumok írói, kik egész könnyen állíthattak össze két eltérő családfát és gyárthatták az emberiség számára a múlt és jövő történeteit. Hanem e tanítás csak a Jézus egyetemes felfogását hirdeti a Messiásról. Ez egyetemes felfogás istenre vonatkozóan már Keresztelő Jánosnál is megvolt, ha ő tényleg tanította azt, hogy az isten a kövekből is támaszthat fiakat Ábrahámnak (Lk. 3.₈). De a Messiást illetően csak Jézus tanította, hogy az a Dávid nemzetségén kívül is születhetik. Ő magát az ő különálló egyéni világfelfogása, tanításai, vagyis az isten által neki adott kijelentés miatt tartotta Messiásnak, és nem azért, mert zsidónak vagy épen a Dávid nemzetségéből született.

Nem érintettük azt a kérdést, hogy vajjon Jézus csak abban az értelemben tartotta-e magát az isten fiának, amelyben másokat, akik az isten akaratával megegyező életet folytatnak, akik minden embert, még ellenségeiket is szeretik (Mt. 5.₄₅; Lk. 6.₃₅), vagy akik békességre törekednek (Mt. 5.₉). A fennebb elősorolt tények azt mutatják, hogy Jézus különbséget is tett a maga istenfiúsága és a másoké között. Az evangéliumban meglevő leírások szerint ő sem az istenfia, sem az emberfia kifejezést magán kívül más emberfiára nem alkalmazta. Még általánosítani és minden igaz emberre vonatkoztatni is az emberfia kifejezést alig egy-két helyen lehet s még ott is nehezen. (Mk. 2.₁₀ és 28 v.). A többi helyeken az mindig Jézust magát jelenti s többnyire az istennel való viszonyában. Jézus az istent minden ember atyjának tekintette és tanította, de mégis csak a mintául adott imában használja a magát és másokat is magában foglaló „mi atyánk“ kifejezést. Más helyeken épen különbséget állít fel az „én atyám“ és a „ti atyátok“ vagy „te atyád“ között (V. ö. Mk. 11.₂₅₋₂₆; Lk. 12.₃₋₅₂; Mt. 5.₄₅₋₄₈; 6._{1, 4, 6, 8, 18, 12}; 10.₂₉; 11.₂₅₋₂₇; 23.₉). E különbség pedig nem abban áll, hogy ő magát fajára nézve másnak, természet fölött álló lénynek mondotta volna, hanem abban, hogy magát teljes meggyőződéssel az isten fiának ismerte, tekintette és vallotta, míg más embernél erről nem volt és nem is lehetett meggyőződve. Ő belső meggyőződése szerint az isten fia volt, mert az ő mennyei atyjának akarata szerint élt, míg más

ember csak *lehetett* az isten valódi fiává. Ezért mondotta, hogy „szeressétek ellenségeiteket . . . hogy *legyetek* a ti mennyei atyátoknak fiai . . . ; *legyetek* tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes“, vagy Lukács szerint: „szeressétek ellenségeiteket . . . és a magasságos isten fiai *lesztek*“ (6.³⁵).

Az evangéliumok egyetlen olyan esetet sem jegyeztek fel, amelyben Jézus valakiről azt mondotta volna, hogy az istennek fia. Legmeghittebb tanítványai közül sem nevezte egyiket sem isten fiának, hanem csak annyit engedett meg, hogy nekik megadatott, hogy az isten országának titkait megértsék (Lk. 8.¹⁰; Mt. 13.¹¹) Szerinte ugyanis a valódi istenfiúság lelki és erkölcsi viszony volt az ember és az isten között. A békességre törekedők (Mt. 5.⁹) istennek fiai, valamint azok is, akik embertársaikat olyan szeretettel szeretik, mint isten, aki egyedül jó és tökéletes. Istennek valódi fia tehát szerinte az, aki erkölcsileg és lelkileg olyan, mint az atya. Ez értelemben Jézus csak a saját lelkületével lehetett tisztában s még Pétert is Sátánnak mondhatta, ki az isten országáért vagy legalább Jézusért leginkább lelkesült, ki kész volt vele mind tömlőcre, mind halálra (Lk. 22.³³), ki először ismerte fel Jézusban az isten fiát (Mt. 16.¹⁶), de mégis csak az emberi dolgokra gondolt (6.²³). Így Jézus magán kívül más emberfiát isten valódi fiának nem ismerhetett, hanem csak a megdicsőült lelkeket a jövő életben tekintette azoknak, „mert meg sem halhatnak többé: mert hasonlóak az angyalokhoz; és az isten fiai, mivelhogy a feltámadás fiai“ (Lk. 20.³⁸ v. ö. Mk. 12.^{18—27}; Mt. 22.^{23—32}).

A saját istenfiúságával azonban egészen tisztában lehetett. Az emberi étellel, annak kicsinyes előnyeivel és efemer dicsőségével legalább pályafutásának utolsó felében végképen leszámolt és ekkori tanításaiban az ő istenfiúságáról való meggyőződését sok alkalommal kifejezte. Mikor a tanítványok nagyon is emberi módon versenyeznek az elsőségért az isten országában, Jézus így felel nekik: „Nem tudjátok, mit kértek. Megihatók-e a pohárt, amelyet én megiszom? És megkeresztelkedhettek-e azzal a keresztséggel, amellyel én megkeresztelkedem?“ (Mt. 20.²²). E pohárról és e keresztségről mind a négy evangélium tud, (V. ö. Mt. 26.³⁹; Mk. 10.³⁸; Lk. 12.⁵⁰; Jn. 26.³⁹) s így ez Jézusnak igen jól bizonyított saját tanítása. Vajjon meglehet-e ezt érteni más módon, mintha a Jézus istenfiúságát a fennebb jelzett értelemben vesszük, mely még a földi életről való lemondást is erkölcsi kötelességévé tette Jézus-

nak, hogy az ő mennyei atyjával való viszonyát meg ne tagadja és meg ne semmisítse. Ő halála előtt így imádkozott: Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár. Mindazonáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te (Mt. 26.₃₉). A János evangéliuma szerint is Jézus azt kérdezte Pétertől: „avagy nem kell-e kiínnom a pohárt, amelyet az atya adott nekem“ (18.₁₁). E pohár, amelynek elmúlásáért az isten fia imádkozott, Jézustól, mint isten fiától csak az atya akaratából mulhatott volna el. De ha az atya így akarta, a fiúnak ki kellett azt innia.

Igen sok elmét foglalkoztatott már az a kérdés, hogy mi az, amit Jézus a mintául adott imába is belefoglalt: ne vigy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól (Lk. 11.₄; Mt. 6.₁₃). Mintha a miatyánk e kérését ismételte volna Jézus, mikor a pohár elmúlásáért könyörgött az ő mennyei atyjához. E *παρρησιας*; mintha állandóan ott rezgett volna a Jézus lelkében az ő utolsó napjaiban. Ő nem esett ugyan bele, mert kész volt az ő atya akaratáért a halálra is, nem úgy, mint korunk mindennel kialkuvó fiai. De tanítványait inti a vigyázatra (Mk. 13._{28—37}) s a maga érzésének is kifejezést ad, mikor azt mondja nekik: vigyázatok és imádkozatok, hogy kísértetbe ne jussatok; a lélek ugyan kész, de a test erőtelen Mk. 14.₃₈; Mt. 26.₄₁).

E pohár szerepel az utolsó vacsora jeleneténél is a szinoptikus evangéliumok mindenikében (Mt. 26.₂₇; Mk. 14.₂₄; Lk. 22.₁₇ sköv). Vajjon történeti ténnyel állunk-e szemben ezeknél? A leírásokat mindenesetre befolyásolta a később kialakult felfogás és egyházi gyakorlat. A szövegek mai alakjukban semmiképen sem adják a Jézus szavait, de leírásaik mögött történeti magot is kell feltételeznünk. A Lukács leírásánál csaknem látni lehet azt a kidolgozást, amelyet a későbbi kor teljesített. Ugyanis az úrvacsora szereztetése csaknem ismételve van a 22 rész 14—18 és 19—20 verseiben. A pohárnak fontos szerepe volt a husvétii vacsoránál s azt Jézus tette az istenfiúság szimbolumává és annak használatát jelképes záloggá azok számára, kik magukat az ő híveinek valóban akarják vallani. Így nagyon természetesnek találhatjuk azt a következtetést, amelyet az evangéliumokban már meg is találunk, t. i. hogy a Jézus követői új szövetséget alkottak a pohárnak, vagyis a Jézus kiontott vérének jele alatt. E szövetségben istennek fiai mindazok, akik az istennek országáért úgy élnek, mint Jézus élt és igaz lélekkel imádkoznak istenhez: legyen meg a te akaratod a földön.

A Jézus istenfiúságában tehát nem metafizikai háttérrel kell keresnünk, hanem emberi és erkölcsi alapot, amely Jézust csakugyan különös, tán épen kiváltságos viszonyba is hozza az istennel, de meghagyja őt érthető és a tapasztalat és emberi elme előtt is megismerhető öntudatú lénynek. E kiváltságos viszony azonban nem megmagyarázhatlan csoda vagy misztérium, amilyenek már Pál apostol és János evangélista tekintette és az egyházak kétezer esztendőn keresztül magyarázták, hanem pszichológiai tény. Amilyen viszonyban áll a költő vagy művész az általa megérett vagy felfedezett valósággal és szépséggel, a tudós az általa megismert igazsággal, a kutató a felfedezett egyetemes törvénnyel, a feltaláló a maga találmányával: olyan kizárólagos viszonyban áll Jézus, mint isten fia, a vallásos, lelki és erkölcsi étellel, az ő mennyei atyjával. Az általa hirdetett igazságot, szépséget, törvényt és valóságot tán mások is megérthetik, sőt azok az emberiség közös kincsévé is válhatnak: de a viszony Jézus és isten között mindig megmarad sajátosságosnak és kiváltságosnak, amíg csak újabb kijelentés nem jő a létezés és gondolkozás örök forrásától, az istentől, az emberiség számára. Ennek a viszonynak tudatában állíthatta Jézus, hogy senki sem ismeri a fiút, csak az atya, és hogy az atyát sem ismeri senki, csak a fiú és akinek a fiú akarja megjelenteni (Mt. 11.₂₇; Lk. 10.₂₂).

Hyacint atya.

(Loyson Károly.)

Irta: Dr. Boros György.

1870-ben két, világra szóló, nagy esemény történt. A francia új császárság megbukott s fölváltotta a köztársaság. A pápa háromszáz év óta először tartott zsinatot és a csalhatatlanság dogmáját kihirdette. Amaz politikai, ez vallási műveletnek látszik egymással teljesen ellentétesek, de mégis szorosan egymáshoz tartoznak, mint egy anyaméh szülöttei. Az egyik Ézsau, a másik Jákób és összevesznek a népjogok tállencségén. Az egyik kiterjeszti az egészre, a másik elveszi egymagának. Egyiknek is, másiknak is, ma is érezhető nagy hatása volt. Minket a vallás terén nyilvánult hatás érdekel.

A pápai zsinat magára vonta az egész művelt világ érdeklődését, első helyen a katolikus egyházét s abban is főleg a papokét. Szokatlan volt és tulságosan merész. Merészsége abban nyilvánult, hogy a XIX-ik százban a világ különböző részeiből összesereglett főpapokat minden jogtól meg akarta fosztani, amit a régi zsinatokon gyakoroltak. Eddig a pápa a püspökökkel együtt volt csalhatlan. Most egymagára. Előre átokkal sujtolja „együtt és egyenként, bárminő állásúak, rangúak és helyzetűek legyenek is, azokat, kik az azon időbeli római pápák rendeletei és parancsai ellenében a jövőendő egyetemes zsinatra felebbeznek“. Ez a tanácskozás és a vélemény-nyilvánítás szabadságának olyan korlátozása, amely egyenesen merénylet számba ment.

Meg is volt a visszahatása, mert sok jelen volt püspök tiltakozott ellene. A többek között Strossmayer horvát püspök követelte, hogy a püspökök jogai is tiszteletben tartassanak. A francia püspökök nagyon sokan eltávoztak a zsinatról, amely „nem zsinat, hanem inquisitio“. A példájokat németek is követték.